

המתקפה האיראנית: הזדמנות לתיקון ביחסי ישראל-ירדן

אופיר וינטר | 18 באפריל, 2024 | גיליון 1851

מאז ה-7 באוקטובר מתמודדת ירדן עם שני אתגרים מתעצמים: הראשון - חתרנות מצד איראן ומיליציות אזוריות הכפופות לה, שקוראות תיגר על הריבונות הירדנית ופועלות להפיכת המרחב האווירי והיבשתי של הממלכה לזירת לחימה, הברחות וטרור נגד ישראל; והשני - לחצים מצד גורמים אסלאמיסטיים מבית ומחוץ לביטול הסכמי השלום והנורמליזציה עם ישראל ולהתייצבות הממלכה לצד חמאס. ליכולת הארמון לבלום את שני האתגרים צפויות השלכות על יחסי ישראל-ירדן וכן על מאבקי הכוחות בין הגורמים הפרגמטיים והרדיקליים במזרח התיכון. לפיכך, על ידידותיה של ירדן באזור ובעולם - בהן גם ישראל - להתייצב בשעה מכרעת זו לצידה.

בשבועות האחרונים נגררה ירדן, שלא ברצונה, ללב המערכה המתנהלת בין ישראל לאויביה מאז ה-7 באוקטובר. בלילה בין שבת לראשון היא אף נטלה חלק במאמץ האזורי והבינלאומי לבלימת מתקפת הטיילים והכטב"מים האיראנית על ישראל. עצמים שחדרו למרחב האווירי הירדני יורטו בהצלחה והציבו את הממלכה בעימות עם איראן, ואפשר גם עם פלחים באוכלוסייתה שתמכו במתקפה.

עמדת ירדן דרשה תעוזה לא מבוטלת. לפי [דיווח](#) בסוכנות ידיעות שמקורבת למשמרות המהפכה, איראן איימה עליה בטרם המתקפה כי שיתוף פעולה עם ישראל יהפוך גם אותה ליעד. בתגובה, הממונה הזמני האיראני בירדן זומן לשיחת נזיפה במשרד החוץ הירדני, בעקבותיה השגרירות האיראנית בעמאן [התנערה](#) מהאיום. במאמר מערכת ביומון הירדני הממסדי 'אל-ראי' [נכתב](#) כי ירדן לא תשמש זירה לחיסול חשבונות או לוח שחמט למאבקים אזוריים. שר החוץ הירדני, אימן אל-צפדי, [הדגיש](#) כי ירדן הייתה נוהגת באותו אופן כלפי שימוש ישראלי בשמיה לתקיפה באיראן. הוא הזהיר את איראן לא לפגוע בירדן במסגרת מלחמתה בישראל, וציין בהקשר זה גם את הברחות הנשק והסמים מסוריה לירדן ומתקפות הסייבר שעורכות מיליציות פרו-איראניות על מוסדות מדינה ירדניים.

הצהרות אלו באו על רקע ניסיונם של איראן ושלוחיה להאיץ בחודשים האחרונים את המאמץ האופרטיבי לחתור תחת ריבונותה של ירדן ולהפוך את מרחביה האווירי והיבשתי לחזית פעילה במאבק בישראל. בנובמבר 2023 [נחשף](#) ניסיון להברחת אמל"ח בסך שישה מיליוני שקלים בגבול ישראל-ירדן. בראשית מארס 2024 [דווח](#) חשש ישראלי מחדירת חוליות טרור מירדן, ובהמשך [ברשמו](#) תקריות וסיכולים בגבול. לכך מצטרפים [השימוש](#) החוזר ונשנה לאורך

המלחמה במרחב האווירי של ירדן, שעושות מיליציות פרו-איראניות בעיראק ובתימן, למתקפות כטב"מים על ישראל, וכן [ההכרזה](#) של חזבאללה העיראקי בראשית אפריל על כוונתו לחמש 12,000 ירדנים ללחימה בישראל.

מטריד לא פחות הוא ניסיונם של האחים המוסלמים למנף את המערכה ברצועת עזה – שמוצגת על ידם כמלחמת דת – לשיקום מעמדם במרחב הערבי בכלל, ובירדן תחילה, לאחר עשור של שקיעה. משרדי חמאס בירדן אומנם נסגרו ב-1999 והאחים המוסלמים הוצאו מחוץ לחוק ב-2016, אך לגורמים אסלאמיסטיים בממלכה נותרה יכולת מוביליזציה גבוהה בקרב דעת הקהל הירדנית. יתרה מכך, השפעתם חוצה אוכלוסיות ולא מוגבלת לירדנים ממוצא פלסטיני. על פי [סקרים](#) שנערכו בשנה האחרונה, בשעה שקרוב למחצית מהציבור הירדני עוין את איראן ורואה בה מתחרה ואויבת של ירדן, האחים המוסלמים [נתפסים](#) על ידי שני-שלישים ומעלה מאזרחי הממלכה באור חיובי.

ואומנם, משלהי מארס עדה ירדן לגל הפגנות מתעצם [בהובלת](#) 'הפורום הלאומי לתמיכה בהתנגדות', בראשו עומדת 'חזית הפעולה האסלאמית', מפלגת האחים המוסלמים בפרלמנט הירדני, לצד מפלגות נוספות. עד לאחרונה המשטר הירדני ראה בהפגנות – [המבטאות](#) את התמיכה האוטנטית בחמאס בקרב הציבור הירדני – "שחרור קיטור" נסבל, כל עוד נותר ממדיהן מצומצמים והן לא קראו תיגר על המלך. יתרה מכך, ההפגנות אפשרו למשטר למקד את הביקורת הציבורית ב"אויב חיצוני" בתקופה של משבר כלכלי מחמיר. מראשית המלחמה [סובלת](#) ירדן מירידה של עשרות אחוזים בתיירות בהשוואה לשנים קודמות, מפגיעה בייבוא ובייצוא סחורות דרך נמל עקבה בשל מתקפות החות"ים בים האדום, מצמצום הסחר עם הרשות הפלסטינית ורצועת עזה ומקושי גובר למשוך השקעות הון.

בית המלוכה לא שעה לקריאות המפגינים לבטל את הסכם השלום ולנתק כל שיתוף פעולה עם ישראל, אך השתדל ליישר קו עם הסנטימנט הציבורי: בנובמבר 2023 החזירה ירדן את שגרירה בישראל להתייעצויות [והודיעה](#) על אודות השעיית פרויקט "פרוספריטי" לאספקת מים תמורת חשמל, שעליו אמורות היו לחתום שתי המדינות בחסות איחוד האמירויות. בד בבד, שר החוץ הירדני [האשים](#) את ישראל ברצח עם, המלכה ראניא [הגדירה](#) את התנהלות ישראל במלחמה כ"אחת העוולות ההיסטוריות הגדולות אי פעם" והמלך עבדאללה [השתתף](#) אישית בהצנחת סיוע הומניטרי לעזה ממסוק תובלה ירדני.

צעדים אלה ואחרים נועדו לסייע לארמון לנווט בין הלחץ הציבורי להפגין סולידריות עם הפלסטינים לבין האינטרס הממלכתי בשימור היחסים האסטרטגיים עם ישראל. הודות להסכם השלום נהנית עמאן מסיוע אמריקאי שנתי בסך 1.45 מיליארד דולר, מאספקת מים וגז טבעי מישראל במחירים אטרקטיביים ומקשרים ביטחוניים ענפים. במלחמה גם הוקם "גשר יבשתי" בין איחוד האמירויות לישראל, שעובר בירדן ומשמש ציר שינוע סחורות חלופי לתעלת סואץ. חרף ביקורת ציבורית על הגשר, המדיניות הירדנית דה-פקטו גרסה כי "המפגינים מוחים והשיירה עוברת".

גל ההפגנות הוביל לשינוי במשוואה מבחינת המשטר הירדני. דאגת השלטונות נגעה למספר היבטים: התכיפות היומיומית של ההפגנות; היקף משתתפיהן ומוקדיהן הרבים; הפרות הסדר והאלימות הפיזית והמילולית שספגו כוחות השיטור מצד מפגינים, שניסו לפרוץ את טבעת האבטחה סביב שגרירות ישראל בעמאן; ובמספר מקרים - [קריאות ההמדה](#) שנשמעו נגד המלך. יתרה מכך, בעידוד בכירי חמאס הגולים בקטר וקשורים באיראן החלה [לעלות](#) בהפגנות דרישה להצטרפות ירדן למעגל ההתנגדות האלימה לישראל, ומשכך הן נתפסו על ידי הארמון כמעבר מהבעת סולידריות לגיטימית עם הפלסטינים - לה הוא שותף - לחתירה תחת המונופול המדינתי על השימוש בכוח.

בתגובה לאיום הגובר על היציבות והסדר [פיזר](#) כוחות הביטחון הירדניים בכוח חלק מן ההפגנות ועצרו עשרות מפגינים, בהם פעילים בולטים ב'חזית הפעולה האסלאמית'. דוברים ירדנים רשמיים [הפנו האשמות](#) לחמאס, לגורמים אסלאמיסטיים פנימיים ולאיראן בחתרנות ובהמדה המאיימות על הסדר הציבורי, הביטחון והמרקם החברתי בירדן. שבטים עבר-ירדניים הסתופפו סביב הכתר הירדני [ופרסמו הודעות](#) המשבחות את עמידת המלך ומשפחתו לצד רצועת עזה והמגנות את "אלה הסוחרים בדמו של העם הפלסטיני" לשם קידום אג'נדות פוליטיות שנועדו לפגוע במדינת הלאום הירדנית. בתגובה, הוציא חמאס [הודעת הבהרה](#) שבה הכחיש כוונה לפגוע בביטחונה וביציבותה של ירדן או להתערב בענייניה הפנימיים, התנער מזיקה לאחים המוסלמים ושיבח את עמדת המלך במלחמה.

בעלות בריתה האזוריות של ירדן התייצבו אף הן לצדה נוכח השאיפה הגלויה של גורמים אסלאמיסטיים בממלכה להפוך את ההפגנות בירדן - שכבר החלו לגלות ניצני [התפשטות](#) לקהיר, לרבאט ולבגדאד - למודל השראה ליתר עמי האזור. הנשיא המצרי, עבד אל-פתאח א-סיסי, שהדיח ב-2013 את האחים המוסלמים ומתמודד בעצמו במהלך המלחמה עם לחצים אסלאמיסטיים להקשיח את עמדתו מול ישראל, [הגיע](#) ב-1 באפריל לביקור הזדהות בעמאן כדי להביע תמיכה במאבקו של המלך עבדאללה בגורמים המסכנים את יציבות הממלכה. במאמר ביומן המצרי הממסדי 'אל-דסתור', [צוין](#) כי מצרים תומכת בכל צעד שתנקוט ירדן במטרה "להגן על ביטחונה וריבונותה ולהתעמת עם כל כוח חיצוני או פנימי, אשר חותר לחטוף את המדינה, ללחוץ עליה או להשפיע על החלטותיה".

דברי תמיכה דומים [נשמעו](#) מצד איחוד האמירויות, בחריין, הרשות הפלסטינית וערב הסעודית. האחרונה גובלת בירדן ורואה בניסיונות החתרנות האיראניים-אסלאמיסטיים אצל שכנתה הצפון-מערבית איום ישיר על ביטחונה הלאומי. יורש העצר הסעודי, מוחמד בן סלמאן, [התקשר](#) למלך ירדן כדי לחזק את ידיו חרף מתחים ששררו בין שני המנהיגים בשנים האחרונות. יו"ר המרכז למחקרי המפרץ (GRC), עבד אל-עזיז צקר, [הבהיר](#) כי "כל פגיעה ביציבות של ירדן או איום על ביטחונה הם קו אדום". לדבריו, "ריאד לא תבליג על אף ניסיון להפוך את ירדן לזירה לייצוא מתחים או ליצירת כאוס וחוסר יציבות בעולם הערבי, באמתלה של תמיכה בהתנגדות בעזה".

משמעויות והמלצות

תפקידה החיובי של ירדן בליל המתקפה האיראנית על ישראל היווה תזכורת לאינטרס הישראלי בשלום עם הממלכה ובצורך להתחשב בדאגותיה ולסייע לה בהתמודדות מול אתגרים חיצוניים ופנימיים המאיימים על יציבותה וריבונותה. בעוד שאיראן נעזרת בשלוחיה כדי להשתמש בתווך הירדני נגד ישראל, כוחות אסלאמיסטיים ירדניים הנתמכים על ידי חמאס, קטר ואיראן מבקשים לבנות את כוחם בחסות המלחמה ברצועת עזה ולקעקע את הסכם השלום הישראלי-ירדני. מבחן לכוחם צפוי בבחירות הפרלמנטריות בירדן האמורות להתקיים בנובמבר 2024, שבהן תנסה 'חזית הפעולה האסלאמית' להגדיל את כוחה ולהעניק תנופה מחודשת לפרויקט האסלאמיסטי בממלכה ומחוצה לה.

ישראל וירדן נדרשות להמשיך ולטפח את הדיאלוג הצבאי ביניהן נוכח איומי הטרור המתהווים בתווך הירדני. בנוסף, על ישראל לבחון את פעולותיה במלחמה ובעקבותיה בראי השפעותיה על ירדן, אשר חוששת מהתפרצות מלחמה אזורית ומהגברת התסיסה הפנימית. בראיית עמאן, נפיצות מיוחדת גלומה בהמשך ההסלמה בין ישראל לאיראן, בשינוי הסטטוס קוו במקומות הקדושים בירושלים, בעקירת תושבים פלסטינים למצרים ולירדן ובסיפוח ישראל חד-צדדי של שטחים פלסטיניים.

גם לארצות הברית אינטרס לחזק את בעלת בריתה הירדנית מול אתגרי המלחמה. ביכולתה לדרוש מקטר למתן [סיקור המעודד](#) את ההפגנות בירדן בתחנת אל-ג'זירה, שהנה ערוץ הטלוויזיה [הנצפה ביותר](#) בממלכה, ולהפציר בירדן עצמה למנוע שיח עוין לישראל מצד דוברים ירדניים בכלי תקשורת הנאמנים למשטר; גל ההפגנות האחרון הוכיח כי שיח כזה אינו מחסן את בית המלוכה מביקורת, אלא מעניק לגיטימציה לתביעותיהם של כוחות אסלאמיסטיים לפגוע ביחסים עם ישראל.

לבסוף, ביום שלאחר המלחמה מומלץ לישראל, לארצות הברית ולערב הסעודית להגביר את שילובה של ירדן בתהליכי הנורמליזציה האזוריים באופן שיתרום לרווחתה וליציבותה, למשל דרך טיפוח שיתופי פעולה כלכליים והגברת ההשקעות בירדן. בנוסף, על שלוש המדינות לתאם עם ירדן הסדרים מוסלמיים-יהודיים עתידיים במזרח ירושלים, נוכח המעמד המיוחד שניתן לממלכה במקומות הקדושים מתוקף הסכם השלום הישראלי-ירדני, ובשל יכולתה המוכחת לשמש גורם אזורי ממתן ומייצב.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט